भोजने च सुखयापि तथा निशि। तत्र प्रथमकालः 'प्रायः पित्तकफोद्रेके विरेचनमनार्द्रयोः। लेखनार्थं च भैषज्यं प्रभातेऽनशनमाहरेत्'। अथ द्वितीयकालः "भैषज्यं विशुद्धे पाने भोजनाग्रे प्रशस्यते। अरुचौ चित्रभोज्यैव मिश्रं रुचिरमाहरेत्। समानवाते विशुद्धे मन्देऽग्नावतिदीपनम्। दद्याद्भोजनमध्ये च भैषज्यं कृच्छ्रो भिषक्। आमदोषे तु भैषज्यं भोजनान्ते समाहरेत्। दिवातेजकफ्यन्नं पूर्वमन्ते च भोजनात्"। अथ तृतीयकालः "तृष्णे कुपिते वाते चरमद्यादि कारिणि। गाढ्यासान्तरे देयं भैषज्यं सान्न्यभोजने। प्राणे प्रदुष्टे सानुध्यस्य भुक्तस्यान्ते प्रदीयते। औषधं प्रायशो धीरैः कालोऽयं स्यात् तृतीयकः"। अथ चतुर्थकालः "सुखसुप्तस्य तृट्कृद्दिक्कासश्वासगरेषु च। सान्नस्य भेषजं दद्यादिति कालचतुर्थकः"। अथ पञ्चमकालः "ऊर्ध्वजत्रुविकारेषु लेखने तृंहणे तथा। पाचने शमने देयमन्नं भैषजं निशि" इति पञ्चमकालः। निरन्नस्य भेषजस्य गुणमाह "वीर्याधिकं भवति भेषजमन्नहीनं हन्यात्तदामयमसंशयमाशु चैव। तद्वत्तदन्नयुवतीमदृभिश्च पीतमृ ग्लानिं परां नयति वाशु बलक्षयं च"। सान्नस्य भेषजस्य गुणमाह "शीघ्रं विपाकमुपयाति बलेन हिंसादन्नाहतस्य च सुखं वदनाद्विरेति। एतद्धितं स्वविरवालकयाङ्गनाभ्यः प्राग्भोजनाद्यदहितं किल तच्च तद्वत्" तद्वत् अन्नाहतवत् भेषजमिति शेषः। "औषधशेषे भुक्तं भोजनशेषे यदौषधं पीतम्। न करोति तदोषशमं प्रकोपयत्यन्यरोगांश्च"। पीतमित्युपलक्षणं लीढादिकस्य। "अनुलोमोऽनिलः स्वास्थ्यं क्षुत्तृष्णासमनक्षताः। लघुत्वमिन्द्रियोद्गारशुद्धिर्जोषधाकृतिः। क्लमो दाहोऽङ्गसदनं भ्रममूर्च्छाशिरोरुजः। अरतिर्वक्त्रहानिश्च सावशेषौषधाकृतिः"। अथ भेषजभक्षणविधिमाह चरकः "देवान् गुरूंस्तथा विप्रान् पूजयित्वा प्रणम्य च। व्याधिघ्नस्य समाधाय श्रद्धया भेषजं भजेत्। रसायनमिवर्षीणां देवानाममृतं यथा। सुधेवोत्तमनागानां भैषज्यमिदमस्तु ते। ब्रह्मदक्षाश्विरुद्रेन्द्रसूर्यचन्द्रार्कानिलानलाः। देवाश्च मौषधिग्रामा भूमिदेवाश्च पान्तु वः। औषधं क्षेम रजतसद्राजनपरिस्थितम्। पिबेद्राजनसाध्ये प्रसन्नवदनेक्षणः। विश्रान्तस्तूपविष्टाय पीत्वा पात्रमधोमुखम्। निःशिष्टाश्चास्य सविशेतान्मूलादुपयोजयेत्।"

अथ शेषयो च निषद्भुः। ४विष्णौ पु० "निर्वाणं भेषजं भिषक्" विष्णुस०। तद्भक्षणविहितनक्षत्रादिकं ज्यो० त० उक्तं यथा

"विष्णुधर्मोत्तरे। हरिं गोद्विजचन्द्रार्कसुराग्नीन् प्रतिपूज्य च। गृह्णन् मन्त्रमिमं पुण्यं विद्वान् भेषजमारभेत्। ब्रह्मदक्षाश्विरुद्रेन्द्रसूर्यचन्द्रार्कानिलानलाः। भवन्त्वौषधिग्रामाभूतसङ्घाश्च यान्तु ते। रसायनमिवर्षीणां देवानाममृतं यथा। सुधेवोत्तमनागानां भैषज्यमिदमस्तु ते। जय भक्षणे तु ते इत्यन्त मे इति पठेत्। अविशेषेण स्वयं भक्षणेऽपि पठेत्। "द्व्यङ्गोदये गुरुबुधेन्दुसितेषु तेषां वारे रवेश्च सुविधौ सुतिथौ सुयोगे। भेषूपसर्गविशाखशिवेतरेषु जन्मर्क्षविप्ररहितेष्वगदः शुभाय"। "औषधकरणं चित्रायुगे विधियुगे मित्रयुगे चतुषु वारुणविष्णौ। वस्तिविरेचनवेधाः शुभदिनतिथिचन्द्रलग्नेषु"। वस्तिश्चर्मपुटं विरेचनं विरेकः। वेधोव्रणादिवेधः। "पौष्णाश्विनीहरिवसुयमकरसमेन्द्रपुष्याहस्तादितीन्दुहरिमूलकृताग्निमित्रैः, चित्रान्वितैर्भगुबुधेन्दुरवीज्यवारे भैषज्यपानमचिराद्यहन्ति रोगान्। रत्नमालायाम् द्यूनशत्रुनिधनव्ययगुरौ सदुष्टेषु निरतां बलवत्सु। आयुषश्च हितकारिणि योगे कीर्तिता नियतमौषधसेवा। द्यूनादिषु पापयोगेलग्नशून्येषु। आयुष्मानित्यादिशुभयोगे। भौमपराक्रमे, "भैषज्यपाने गुरुसोमशुक्राः शुभं विलग्नं दिवसोरवेश्च। तिथावरिक्ते करणे च शस्ते योगे च लग्ने द्विशरीरसंज्ञे"। तत्रैव "रोहिणी चानुराधा च शस्तमौषधभक्षणे" इति वचनाद्रोहिण्यामपि। "भैषज्यं सत्वसुसद्धरे मूलभे द्व्यङ्गलग्ने शुक्रेज्ये विदि च दिवसे चापि तेषां रवेश्च। शुद्धे रिष्फद्युनमृतिगृहे सत्तिथौ भोजनेभे" सु० चि०। "लघुसद्धरे अश्विनी पुष्यहस्तचित्रासुगानुराधारेवतीश्रवणधनिष्ठाशततारकस्वातीपुनर्वसुभेषु मूले च भैषज्यम् औषधं प्रारब्धं भक्षितं वा सत् शुभफलदं भवतीत्यर्थः तथाचाह श्रीपतिः "पौष्णद्वये चादितिभद्वये च हस्तत्रये च श्रवणत्रये च। मैत्रे च मूले च मृगे च शस्तं भैषज्यकर्म प्रवदन्ति सन्तः"। वसिष्ठोऽपि "हस्तत्रये चाश्विनपौष्णभेषु मित्रेन्दुमूलेषु च सूर्यवारे। भैषज्यमुक्तं शुभवासरेऽपि"। अथ द्व्यङ्गलग्ने द्विस्वभावराशिषु मिथुनकन्याधनुर्मीनेषु, सत्सु शुक्रेज्ये विदि च